

ARKKITEHTUURISANASTOA

7.12.2017

Tämä sanasto liittyy Kuopion Arkkitehtuuripoliittiseen ohjelmaan. Sen on koontanut yliarkkitehti Leo Kosonen.

Kuopion arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa käsitellään sekä rakennusten arkkitehtuuria että kaupunkiarkkitehtuuria. Monipuolista käsittelyä on helpottanut ”Kuopion malliin” tukeutuminen. Kuopion malliin liittyviä sanoja ovat *kaupunkikudos* sekä *jalankulkukaupunki*, *joukkoliikennekaupunki* ja *autokaupunki*. Näiden sanojen käyttö on viime vuosina yleistynyt myös muualla Suomessa. Ohjelmassa käytetään myös vähän käytettyjä mutta hyviksi havaittuja termejä *kaupunkirakennustaide* ja *kaupunkiarkkitehtuuri*.

Arkkitehtuuri

Arkkitehtuuri on laaja yleistermi, joka kattaa sekä rakennusten arkkitehtuurin että kaupunkiarkkitehtuurin. Puhuttaessa rakennusten arkkitehtuurista käytetään sanoja *rakennustaide*, *rakennusarkkitehtuuri* tai *arkkitehtuuri*. Kun kyse on rakennusryhmää laajemman alueen arkkitehtuurista, käytetään sanoja *kaupunkirakennustaide* tai *kaupunkiarkkitehtuuri*. (kuva 1).

03.12.2017 Leo Kosonen

Kuva 1 *Arkkitehtuuri on yleistermi, joka kattaa rakennustaiteen eli rakennusten arkkitehtuurin sekä kaupunkirakennustaiteen eli kaupunkiarkkitehtuurin. Kuopion ohjelmassa käytetään myös astetta tarkempia termejä jalankulku-, joukkoliikenne- tai autokaupungin arkkitehtuuri. Rakennusten käsittelyssä käytetään lisäksi tarkentavia termejä kuten asuntoarkkitehtuuri, toimistoarkkitehtuuri, julkisten rakennusten arkkitehtuuri, jne.*

Rakennustaide, arkkitehtuuri, kaupunkirakennustaide ja kaupunkiarkkitehtuuri

Rakennustaide tarkoittaa samaa kuin arkkitehtuuri. Vastaavasti kaupunkirakennustaide, tarkoittaa samaa kuin kaupunkiarkkitehtuuri. On kuitenkin havaittavissa, että sanoilla rakennustaide ja kaupunkirakennustaide viestitään usein jotain historiallisempaa tai hieman

arvokkaampaa kuin sanoilla arkkitehtuuri ja kaupunkiarkkitehtuuri. Näin näitä sanoja on käytetty myös Kuopion ohjelmassa.

Kaupunkiarkkitehtuuri

Kaupunkiarkkitehtuuri on yksittäistä rakennusryhmää laajemman kaupunkiympäristön arkkitehtuuria. **Kaupunkiarkkitehtuurin kokonaisuus** on vuosikymmenien mittaan muuttunut hyvin moni-ilmeiseksi ja pirstaleiseksi. Kun sen tunnistaminen on vaikeutunut, on arkkitehtuurin sijaan alettu puhua ympäristöstä, kaupunkikuvasta, miljööstä jne. Kokonaisuuden käsittely kuitenkin helpottuu ja tarkentuu, kun tunnistetaan ensin kaupunkikudokset ja niihin liittyen **kolme kaupunkiarkkitehtuurin perustyyppiä**, kuten Kuopiossa on tehty. Kaupunkikudokset selostetaan jäljempänä.

Jalankulkukaupungin arkkitehtuuria on keskustassa ja sitä ympäröivissä kaupunginosissa, joiden rakennettu ympäristö saa perushahmonsaa jalankulkukaupungin kudoksesta. Nämä ympäristöt ovat monipuolisia. Vanha kudos on perinteistä kaupunkiarkkitehtuuria ja suurelta osin kaupunkirakennustaidetta. Myös uutta jalankulkukaupungin arkkitehtuuria on syntynyt rännikatuverkon uudistuksen, kävelykeskustan sekä uusien asuntokorttelien ja puistojen myötä.

Vanhoista lähiöistä löytyy **joukkoliikennekaupungin arkkitehtuuria**, ja sitä on määrätietoisesti rakennettu myös moniin viime vuosikymmeninä rakennettuihin kaupunginosiin sekä niihin liittyviin katu- ja puistoympäristöihin.

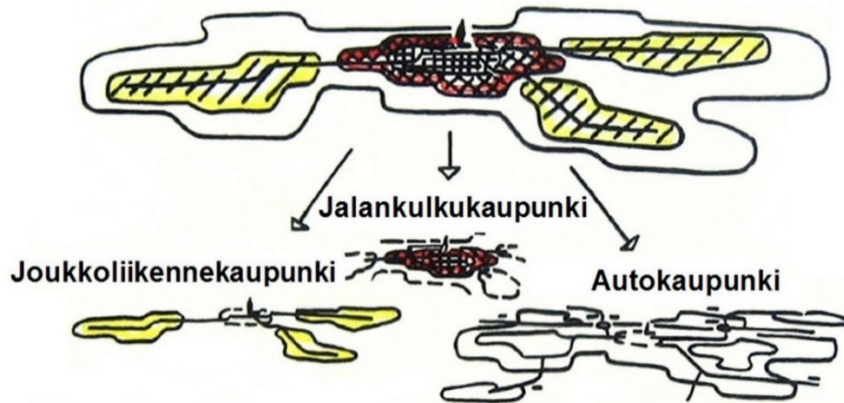
Autokaupungin kudos on sekoittunut jalankulku- ja joukkoliikennekaupungin ympäristöihin sekä tuottanut niiden ympärille laajoja autokaupungin alueita. Autokaupungin rakentuminen on ollut monelta osin enemmän markkinavetoista kuin suunnitelmallista, joten monipuolisia kaupunkiarkkitehtuuriksi luokiteltavia alueita ei ole juuri syntynyt. Kuopion ohjelmassa on kuitenkin parhaat autokaupungin alueet ja kohteet luokiteltu **autokaupungin arkkitehtuuriksi**, vaikka ne eivät arkkitehtonisilta ominaisuuksiltaan olisi yhtä monipuolisia kuin muut kaupunkiarkkitehtuurin kohteet.

Kuopion malli

Kuopion malli on ajattelutapa (skeema), joka kehitettiin 1990-luvun alussa (kuva 2). Sillä on muutettu toimintatapoja ja tuotettu onnistuneita jalankulku- ja joukkoliikennekaupungin ympäristöjä, kuten Särkilahden ja Pihlajalaakson kaupunginosat, Saaristokatu ja Lehtoniemen kaupunginosat sekä kävelykeskusta, kävelykujien verkosto (rännikadut), Sataman uudet jalankulkukaupungin korttelit ja muita kohteita. Tämä rakentaminen on vauhdittanut kaupungin kasvua ja hillinnyt autokaupungin kudoksen paisumista.

Kuopion mallilla, selvityksillä ja tutkimuksilla on ollut keskeinen merkitys jatkotutkimuksissa, joilla on kehitetty yleinen Kolmen kaupunkikudoksen malli (Kosonen 2012 ja Ristimäki et al 2017) sekä kansainvälinen kaupunkiteoria, Theory of Urban Fabrics (Newman, Kosonen and Kenworthy 2016). Kuopion malliin tukeutunut suunnan muutos teki Kuopiosta edelläkävijän jalankulku- ja joukkoliikennekaupungin kudosten uudistamisessa. Tämä näkyy nyt aiempaa selvemmin, kun myös muut kaupungit suuntautuvat jalankulku- ja joukkoliikennekaupunkiensa kehittämiseen.

Kuopion malli – Kolme kaupunkikudosta

Kuva2 *Kuopion malli tunnistaa kolme toisiinsa liittyvää ja monelta osin päällekkäistä kaupunkikudosta. Yhdessä nämä kudokset muodostavat kaupungin.*

Kaupunkikudokset ovat tuottaneet erityyppisiä kaupunkeja. Kuopio on joukkoliikenne- kaupunki, koska sen runkona on joukkoliikennekaupungin kudot. Muita joukkoliikenne- kaupunkeja ovat Jyväskylä ja Lahti sekä näitä suuremmat kaupungit. Muut Suomen kaupungit ovat autokaupunkeja, koska niiden kaupunkirakennetta hallitsee autokaupungin kudot.

Kaupunkikudos

Termillä kaupunkikudos (urban fabric) kuvataan kokonaisuutta, johon sisältyy rakennuksia, kortteliryhmiä ja kaupunkitiloja sekä tähän rakenteeseen liittyviä toimintoja, elintapoja, taloutta jne. Kaupunkeihin on syntynyt kolme toisistaan poikkeavaa kaupunkikudosta, jotka tunnistetaan nimillä jalankulkukaupunki, joukkoliikennekaupunki ja autokaupunki.

Jalankulkukaupungin kudosta on keskustassa ja alakeskuksissa. Joukkoliikennekaupunkia on joukkoliikenteeseen tukeutuissa kaupunginosissa sekä alakeskuksissa ja keskustassa. Autokaupunkia on koko kaupunkialueella. Sitä on muiden kaupunkikudosten päällä ja lomassa sekä niitä ympäröivillä autokaupungin alueilla. Kukin kaupunkikudos on tuottanut sille tyypillistä kaupunkiympäristöä ja kaupunkiarkkitehtuuria. Alueilla, joilla kaupunkikudokset sekoittuvat toisiinsa, näkyy se myös kaupunkiympäristön piirteissä ja kaupunkiarkkitehtuurissa.

Kaupunkiympäristö

Kaupunkiympäristö on pääasiassa rakennettua ympäristöä, mutta siihen sisältyy myös luonnonympäristöä. Maaseutu puolestaan on pääasiassa luonnonympäristöä. Molemmat ovat elinympäristöä. Kaunungeissa on monia kaupunkiympäristön tyyppisiä, joita nimetään ja luokitellaan eri tavoin.

Kuopion arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa arkkitehtuuri ja kaupunkiarkkitehtuuri liitetään eri kaupunkikudosten tuottamiin kaupunkiympäristöihin. (Kuva 3).

Kuva 3 *Arkkitehtuuri kytkeytyy sekä kaupunkiympäristöihin että kaupunkikudoksiin, ja kaupunkiarkkitehtuurin perustyytit saavat puitteensa näistä molemmista. Kaupunkikudokset tuottavat kaupunkiympäristöjä ja muokkaavat niitä. Lisäksi on myös sellaisia ympäristöä ylläpitäviä ja muokkaavia osatekijöitä, jotka eivät kuulu kaupunkikudoksiin. Kaupunkikudoksissa puolestaan on rakenteita toimintoja ja elintapoja, jotka eivät kuulu kaupunkiympäristöön, vaikka siihen merkittävästi vaikuttavat.*

Kaupunkirakenne

Sanalla kaupunkirakenne on monia merkityksiä riippuen siitä, mitä painotetaan ja mitä luokituksia käytetään. Kaupunkirakenteen keskeisintä sisältöä ovat kaupunkikudokset. Lisäksi siihen voidaan sisällyttää muita kokonaisuuksia kuten koko kaupunkialueen kattavat tekniset verkostot tai tavaraliikenteen kuljetusjärjestelmät sekä muuta laaja-alaista toimintaa palvelevat rakenteet. Kaupunkirakenteen analyysi on tarpeen tehdä kaupunkikudoksittain.

Lähteitä:

Kosonen L. 2007. Kuopio 2015: Jalankulku- joukkoliikenne- ja autokaupunki. Suomen ympäristö 36/2007, Rakennettu ympäristö. Ympäristöministeriö, Helsinki.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38432/SY_36_2007.pdf?sequence=5

Newman P., Kosonen, L. & Kenworthy, J. 2016. Theory of urban fabrics; planning the walking, transit/public transport and automobile/motor car cities for reduced car dependency. *Town Planning Review* 87 (4)

Ristimäki M., Tiitu M., Helminen V., Nieminen H., Rosengren K., Vihanninjoki V., Rehunen A., Strandell A., Kotilainen A., Kosonen L., Kalenoja H., Nieminen J., Niskanen S., Söderström P. 2017. Yhdyskuntarakenteen tulevaisuus kaupunkiseuduilla. Kaupunkikudokset ja vyöhykkeet. Suomen ympäristökeskus.

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/176782/SYKera_4_2017.pdf?sequence=1